

Sjećanja na Mirjanu Gross

Imao sam privilegiju profesoricu Mirjanu Gross upoznati kao čovjeka, prijatelja i profesionalnog historičara.

Ako se govori o njezinoj osobnosti, mislim da posebno valja istaknuti borbenost kao jednu od važnih, ako ne i glavnu osobinu Mirjane Gross. To je na prvi pogled čudno, netko bi rekao i paradoksalno, jer je pojavom i ponašanjem u prvom redu bila dama, na prvi pogled tiha, mirna, suzdržana osoba, ali vjerna svojim idealima i uporna u njihovoj realizaciji.

Prolazila je u životu kroz različite faze – bezbrižno djetinjstvo i mladost u zagrebačkoj obitelji srednje klase, zatim kroz užas 1941. godine, kada je počeo progon. Izbačena je sa studija medicine koji je netom bila upisala, te je zajedno s obitelji bila obespravljena. Iako su se roditelji i ona sklonili na selo, nacisti su ih uhvatili i deportirali u logor. Trebala je snažna, čelična volja da se sve te logorske grozote nadvladaju: svaki se dan u logoru trebalo buditi sa željom da se doživi večer. Mirjana je to smatrala glavnim razlogom zbog kojeg je preživjela u logoru. Osim toga, morala je bodriti četrdesetogodišnju majku Ellu da ne klone, što joj je i uspjelo. Otac, pak, nije preživio jer “se nije imao snage boriti”.

Ista takva snažna, čelična volja i snaga bile su joj potrebne da se suoči s onime što ju je dočekalo po povratku u Zagreb. Izgubila je velik dio obitelji. Zapravo, za Mirjanu Gross jedan je svijet nestao tijekom rata. Morala je poslije rata izgrađivati drugi, novi svijet. Istovremeno je dobila teški oblik tuberkuloze zbog koje joj liječnici 1945, pa ni sljedećih godina, nisu davali mnogo šansi da duže počivi. I bolest je nadvladala snagom volje.

Samo je – i opet – snaga volje bila presudna da u 26. godini života upiše studij povijesti, posve suprotno od medicine koja joj je bila prvi izbor, te da uspješno završi studij. Štoviše, da zavoli povijest i da s njome živi preko 60 godina.

U mojim je sjećanjima Mirjana Gross ostala iznimna osoba koja me učila i naučila povjesničarskom zanatu i etici – u većoj mjeri negoli bilo tko drugi. Imponirala mi je poznavanjem i razumijevanjem povijesti, općom naobrazbom, znanjem jezika, ali sada, kako godine prolaze, sve više i voljom za životom: uspjela je dići se iz pepela, prevladati bolest, nadvladati grozna sjećanja iz rata, o kojima nije htjela govoriti punih pola stoljeća, zapravo i više.

Moj prvi susret s profesoricom Gross dogodio se 1976. na prvoj godini studija, kada sam počeo slušati kolegij „Metodologija historije“. Bio je to kolegij koji je nama, brucošima, pripremljenima da slušamo klasične povijesne teme i priče, otvarao posve nove vidike. Tih sam mjeseci shvatio, umnogome zahvaljujući baš profesorici Gross, da uz mnoge, različite priče o povijesti postoji čitav misaoni svijet koji ih nastoji osmisliti i razumjeti, da postoje metode kojima se klasificiraju

često nerazumljivi ili teško shvatljivi nizovi povijesnih činjenica kako bi mogli biti znanstveno i logično interpretirani.

Mirjana je bila po svemu impresivna ličnost. Uvijek je bila elegantna, decentno, tradicionalistički odjevena. Pamtim obaveznu maramicu koju je tijekom predavanja povremeno uzimala iz rukava džempera.

Postupno sam shvaćao da se radi o osobi ne samo snažne volje, nego i britkog intelekta. Imala je nevjerojatan odnos prema povijesti i historiji (u medijima su je predstavljali kao „povjesničarku posebnoga kova“) – bili su ne samo njezin *metier*, nego i dio osobnog identiteta. Bila je to, naravno, posljedica činjenice da je desetljećima živjela sama (otkako joj je umrla majka 1962. godine); dvije sestrične živjele su u inozemstvu. Međutim, bio je to i izraz velike intelektualne znatiželje, nezasićenosti u prikupljanju znanja. Znao sam je vidjeti u biblioteci, arhivu ili najviše kod kuće kad je (u predkompjutorskoj eri) u kutije cipela slagala papiriće u obliku kartica s nekim bilješkama. Te je kartice zadržala i kasnije, kad je počela raditi na stolnom kompjuteru. Laptop nije dospjela koristiti.

Mirjana se u 80. godini života uvela u rad na kompjuteru i u 82. godini uredno isporučila izdavaču jednu od svojih najboljih knjiga u elektronskom obliku – *Vijek i djelovanje Franje Račkog*. A otad je redovno surfala po internetu. I duboko u osamdesetima zadržala je disciplinu – manje je radila, ali je svaki dan odlazila u šetnju. Zračila je optimizmom.

Mnogima je 1990. godina bila prekretna, pa tako i Mirjani Gross. Radovala joj se, jer je dotad često govorila o potrebi za slobodom istraživanja pa, logično, i slobodom govora. No, brzo se razočarala.

Godine 1996. konstatala je kako „u medijskom prostoru prevladava zanimanje za ideološku historijsku publicistiku, a ne za profesionalnu historiografiju... dio čitatelja i čitateljica naviknut je na tumačenje prošlih pojava u krajnostima dobra i zla, bijeloga i crnoga, podobnosti i nepodobnosti“ te da je nužno ustrajavati na profesionalizmu, „zbog ideoloških, mitomanskih i uopće diletantskih pritisaka na hrvatske historičare i historičarke“. A onda je na drugom mjestu zaključila kako “živimo u sredini koja se opire pluralizmu mišljenja i nameće samo jednu ‘istinu’” te da se u tome u odnosu na socijalističko razdoblje do danas “nije gotovo ništa promijenilo”. Upozoravala je i na opasnost provincijalizacije hrvatske historiografije.

Dobrim dijelom i zbog takvih stavova njezini politički i ideološki protivnici prikazivali su je kao zloduha koji nameće gledišta drugim istraživačima, ili im čak ne dopušta pisanje ako drugačije misle. Ona je te besmislene i nepravedne optužbe prihvaćala stoičkim mirom. Pa ipak, nekoliko je puta ušla u javne polemike u kojima je te svoje nazovikritičare u argumentaciji posve razoružala, a na stručnom planu posve osramotila.

Do devedesetih javno nije govorila o ratnom stradanju, a niti s prijateljima toga se nije doticala. Saznao sam što joj se sve događalo uglavnom od starijih kolega

koji su je poznavali desetljećima. Prvu iscrpniju informaciju, doduše vrlo općenitu i kratku, pustila je u javnost 1996. u knjizi *Obitelj*. Novi sam joj poticaj osobno dao – to ističem s velikim ponosom! Naime, kao recenzentica knjige *Holokaust u Zagrebu*, koju smo napisali otac Slavko i ja, ustvrdila je da je tekst “prva cjelovita obrada teme o kojoj su dosad uglavnom bili poznati samo elementi, često komponente u ‘prekrajanju povijesti’“ te je zaključila komplimentom – „ozbiljnost i odgovornost autorova pristupa jamči visoku kvalitetu teksta”. Iza tih pohvalnih riječi stajalo je čitanje teksta o temi o kojoj, kako mi je ona sama rekla do tog trenutka „nije znala ništa“, iako ju je gotovo 60 godina duboko proživljavala. Naime, odmah po uspostavi NDH s roditeljima se sklonila kod prijatelja u Prigorje Brdovečko (između Zaprešića i slovenske granice), gdje ih je u jesen 1943. zarobila njemačka vojska i deportirala (zajedno s još nekoliko partizanskih simpatizera iz sela). Otac se nije vratio iz Buchenwalda, a Mirjana i majka Ella preživjele su gotovo dvije godine u Ravensbr. To je razlog zbog kojeg se Mirjana nije neposredno suočila s nekima od elemenata terora koje su trpjeli zagrebački Židovi. A onda je 2000. dobila rukopis u kojem je pronašla detaljnu analizu i objašnjenje tragedije koja ju je snašla kao članicu zagrebačke i hrvatske židovske obitelji – priču o tome zašto su izbačeni iz stana, zašto su im oduzeli imovinu, zašto su bili prisiljeni nositi židovski znak. Osim toga, pronašla je podatke o sudbini mnogih koje je poznavala i onih o kojima nije znala ništa. Najednom se otvorila, isprva meni, a onda i u javnosti.

Kad je 4. kolovoza 1941. udarna grupa zagrebačkih komunista bombama napala odred Ustaške sveučilišne vojnice iz Botaničkog vrta, odmah je, isti dan, strijeljano 98, a potom 6. kolovoza još 87 “Židova i komunista” (“saučesnici i intelektualni začetnici”). Među strijeljanima na Dotrščini bila je i Mirjanina sestrična, 17-godišnja Verica Gross. Ustaše su je uhvatili na ulici, jer je nosila židovski znak. Verica i Mirjana bile su vrlo bliske, kao sestre. Mirjana je kroz sva ratna stradanja uspjela sačuvati i zajedničke fotografije s Vericom, a onda mi je i pričala kako se često pita što je Verica posljednje u životu vidjela (je li to bilo plavo nebo ili nešto drugo), na što je posljednje mislila.

Prisjećala se i rođaka Ivana (Hansa) Hochsingera, rođenog Zagrepčanina, židovskog aktivista u međuratnom razdoblju, koji je pred rat emigrirao u Palestinu. Kad je uspostavljena NDH, vratio se u Zagreb kako bi pomogao ostarjelim roditeljima i spasio ih. U lipnju je 1941. morao prijaviti imovinu te je postao žrtva mnogobrojnih antisemitskih mjera. Kad je koji tjedan kasnije shvatio da i njemu prijeti opasnost da bude deportiran, pokušao je prebjeći u Ljubljanu. Međutim, uhvaćen je, zatvoren i kasnije deportiran u Jasenovac. U studenom 1942. bio je „odveden iz svoje logorske nastambe (barake) po agentima koji su odvodili zatočenike redovito na likvidaciju i nije se više vratio“, pisalo je u dokumentu koji su Mirjana i Ella Gross dobile nakon rata. Za 42-godišnjeg Hochsingera intervenirao je nadbiskup

Stepinac, ali je obavijest u Jasenovac stigla prekasno. I Hochsingerov je tragični kraj Mirjana teško doživjela.

U prvoj polovici devedesetih (između kraja 1992. i jeseni 1994) odbila je kandidaturu za članstvo u HAZU. Štoviše, dragog kolegu i prijatelja Ljubu Bobana, koji joj je došao u kuću ponuditi članstvo, otparila je s odgovorom da „ne želi sjediti u istom društvu s Tuđmanom“, kojeg je smatrala nametljivcem i nezalicom, politikantom koji prošlu stvarnost koristi kao zbirku primjera za svoje političke ciljeve.

Nakon diplome postao sam asistent na katedri za Opću povijest srednjega vijeka te sam počeo specijalizirati bizantsku povijest. Istovremeno sam krenuo na postdiplomski studij. Metodologiju historije kao jedan od predmeta na tom studiju predavala mi je Mirjana Gross. Na njezin sam poticaj napisao prve (početničke) radove koji su objavljeni u znanstvenim časopisima. Tada se pojavila prilika da dobijem stipendiju za usavršavanje u inozemstvu. Sve su mogućnosti bile otvorene; iako sam u tom trenutku imao najbolje predispozicije da krenem prema njemačkom ili engleskom govornom području, profesorica Gross mi je sugerirala da krenem u Pariz, jer je francuska škola Anala bila u vrhu metodoloških proboja. I moj tadašnji šef, Miroslav Brandt, nije bio nesklon toj ideji pa sam godinu danas proveo na prestižnoj Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Škola za visoke studije u društvenim znanostima), gdje mi je profesor bio Jacques Le Goff. I tako je Mirjana utrla moje prve veze s Francuskom koje su na mnoge načine obilježile moj život i rad.

Mirjana Gross je bila „moja velika učiteljica“, često sam znao govoriti, a i danas to mogu ponoviti. Postupno se između nas dvoje razvio specifičan odnos koji mogu nazvati prijateljstvom. Mirjana je bila mnogo starija od mene. U jednom trenutku, kad sam postao docent (ili profesor?), inzistirala je da joj govorim „ti“, ali nisam mogao. Do kraja sam joj govorio „profesorice“, ili samo „Mirjana“.

Mirjana Gross nije bila samo historičar, bila je i intelektualac, zapravo, angažirani intelektualac – cijeli je život ostala vjerna „idealističkoj ljevici“. Danas, stoljeće od njezina rođenja i desetljeće od smrti, cijeni je velik broj ljudi u Hrvatskoj i u inozemstvu. No, još uvijek premalo. Siguran sam da će njezino djelo protokom vremena dobivati na cijeni, a meni će Mirjana Gross zauvijek ostati u sjećanju kao osoba bez koje moj životni put ne bi bio isti.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Branimir Janković

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

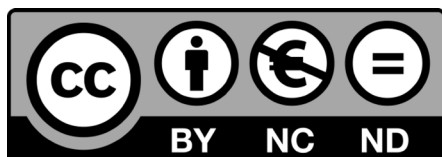
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54



Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.